

na Špilbergu, Berno 1932. — E. Fischer, Rok 1848 w Austrii, Warszawa 1951. — Arnošt Klima, Rok 1848 w Czechach, Warszawa 1951. — J. Vochala, Rok 1848 ve Slezsku a na severovýchodni Moravě, Opava 1948. — L. Kolačik, Špilberk Historie — Kasematy, Berno 1938. — Vaclav Davidek, O nazvech a jmenech Těšínska, Opava 1949. — Władysław Bortnowski, O powstaniu krakowskim 1846, Warszawa 1950. — Stefan Kieniewicz, Czyn polski w dobie Wiosny Ludów, Warszawa 1948. — Franciszek Popiołek, Dzieje Śląska Austriackiego, Cieszyn 1913. — Stefan Kieniewicz, Oblicze ideowe Wiosny Ludów, Warszawa 1948. — Marian Tyrowicz, Udział Śląska w ruchu rewolucyjnym 1846—1849, Warszawa 1949. — J. St. Bystron, Pamiętnik dr Andrzeja Cinciały, 1931. — Władysław Zabawski, Droga do Ziemi Obiecanej, Cieszyn 1934. — Jan Kubisz, Pamiętnik starego nauczyciela, Cieszyn 1928. — Franciszek Popiołek, Wiosna Ludów na Śląsku, Katowice 1948. — Paweł Kubisz, Przednówek (wiersze), 1946. — Karol Berger, Wiosna Ludu (sztuka ludowa) 1936. — Paweł Kubisz, Opowieść wydziedziczonych, Cieszyn 1949. — Śląsk w okresie rewolucji 1846/9 (Pamiętnik VII Zjazdu Historyków we Wrocławiu, Warszawa, 1948. — Gustaw Morcinek, Ondraszek, Warszawa 1954. — Gustaw Przeczek, Powiew wolności, Cieszyn 1943. — J. Feldman, Sprawa polska w roku 1848, Kraków 1933. — Polska i Czechy — dzieśięć wieków sąsiedztwa (praca zbiorowa) 1947. — Paweł Stalmach, Pamiętniki, Cieszyn 1910. — Gustaw Halama, Śląsk Cieszyński w piątym dziesiątku XIX wieku, maszynopis (praca magisterska). — Dr Bayer, Denkwürdigkeiten der Stadt Freistadt (r. 1848 we Frysztacie), 1879. — Dr Władysław Ochmański, Zbójnictwo góralskie, Poznań 1950. — Franz Waschek, Teschen Einst u. Jetzt, Theil 1 (1848—1898). — Moritz Trapp, Der Spielberg in Brünn 1873. — Anton Costa Rosetti, Der Brünner Spielberg, Brünn 1913. — Kalendarz Głosu Ludu, Cz. Cieszyn 1948. — Roczniki Zwrotu, Czeski Cieszyn 1949/1950/1951/1952/1953/1954. — Vlastivědný věstník moravský, 1948 rocznik III (artykuł: Seznam polskich wężnu na Špilberku). Artykuły prasowe: Wiarus, Bojownicy o wolność ludu śląskiego, 15 X 1938. — Ogniwa, Dr P. Oszelda, 1 I 1949. — Biuletyn Św. Zw. Pol. Zagr. Bojownik o wolność, Warszawa 1938. — W. Most, Szpilberg, Świat i Życie, Stalinogród, 19 X 1952. — W. Most, Szpilberg w oczach polskiego i włoskiego rewolucjonisty, Kalendarz Zwrotu, Czeski Cieszyn 1953. — Andrzej Buzek, Zranie Śląskie 1934, s. 16. — Ludwik Kurzelowski, Na „Dzień Oszeldy“ w Nieborach, Głos Ludu, 30 5 1954. — W. Most, Spór dookoła rewolucjonisty śląskiego dr Pawła Oszeldy, IKP, Bydgoszcz, 16 II 1949. — Paweł Kubisz, Maglownia (fragment powieści), Życie Literackie, Kraków 11 4 1954. — Polskie pamiątki na Szpilbergu w Czechosłowacji (artykuł Leona Wróblewskiego w Kurierze Łódzkim z 23 X 1938. — Tygodnik Cieszyński X/1848 r. — Et., Zaściankowy czy też pierwszy rewolucjonista na Śląsku? — Szyn-dzioly, Czeski Cieszyn, 26 6 1949. — Silesia, Opawa 15 5 1926. — Slovansky Přehled, nr 6, Praha 1954. — Novy Život, nr 8, 1954, Praha. — Tygodnik Cieszyński nr 25, 1848. — Nowiny dla ludu śląskiego, nr 17, 1848. — Przegląd Wypadków Politycznych, 27 4 1850. — Svět v Obrazech, Praha, nr 21, 1954. — Gwiazdka Cieszyńska r. 1848. — Polska Zachodnia (art. Wpływ wypadków politycznych w r. 1848 na Śląsku Cieszyńskim), Katowice 1931, nr 20. — Śląsk Literacki (artykuł rec.), nr 10/11, 1954, Stalinogród.

WŁADYSŁAW MERCZYŃSKI

KRYTYKA STOSUNKÓW SPOŁECZNYCH NA ŚLĄSKU W XVII W.
W TWÓRCZOŚCI DANIELA CZEPKI

„W początkach XVII w. — pisze Niemiec Heckel w swojej Historii literatury śląskiej — królestwo słowiańskie (Polska) przewyższało pod różnymi względami

politycznie rozdarty i poróżniony kraj zachodnich sąsiadów (Niemcy)... Jan Kochanowski (1530—1584), ... stworzył dla swego narodu klasyczny język poetycki i obdarował go pełnymi treściami i doskonałymi pod względem formy poematami lirycznymi. Jeszcze przed nim próbował swoich sił w dramacie polskim protestant Mikołaj Rej (1505—1569). Za czasów Opitza tworzył Szymon Szymonowicz Bendoński... Takie przykłady musiały podziać na graniczący z Polską Śląsk pobudzająco i wywołać życzenie, aby w literaturze niemieckiej dokonać rzeczy równorzędnych¹.

Kiedy w początkach XVII w. tworzone pierwsze w Niemczech pod względem formy poprawne wiersze w języku nowo-wysoko-niemieckim (*neuhochdeutsch*), lud śląski śpiewał już od lat polskie pieśni Kochanowskiego, a większość poetów śląskich tego wieku spędzała w Polsce całe lata swego życia. Z tym się łączy fakt, że właśnie Śląsk, ziemia zamieszkała w wysokim stopniu przez lud polski, odegrał w XVII wieku, mimo straszliwych zniszczeń wojny 30-letniej, dominującą rolę w twórczości poetyckiej Niemiec.

Jednym z najwybitniejszych poetów śląskich tego czasu — dzisiaj prawie zapomnianym — był Daniel Czepko. Twórczość jego należy do tych cennych skarbów postępowej kultury niemieckiej, które były i są świadomie niszczone przez reakcję niemiecką. W dziełach swoich Czepko ukazywał sprzeczności i rozkład stosunków feudalnych, piętnował wyzysk chłopów i plebejów, a przede wszystkim zwracał się w mocnych słowach przeciw wojnie, której sprawcami są, jak stwierdzał, dla własnych korzyści materialnych magnaci.

Reakcja feudalna ostro zareagowała na wystąpienia Czepki i spowodowała, że większość jego dzieł nie ukazała się drukiem. Krążyły one jednak w licznych odpisach. Część z nich przetrwała do naszych czasów w bogatych zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu².

Daniel Czepko urodził się w r. 1605 w Koskowicach, niedaleko Legnicy. W rok po urodzeniu Daniela ojciec jego został pastorem gminy protestanckiej w Świdnicy. Matka, z domu Kreczyńska — Mokra, była Polką, a sam poeta szczycił się polskim pochodzeniem Czepków³. Gdy Daniel liczył lat kilkanaście, zwrócono się do brata matki, Eliasza, który przebywał na polskim dworze, z prośbą o umieszczenie tam Daniela. Plan ten z nie znanych nam bliżej powodów nie doszedł do skutku. Młody Czepko studiował najpierw przez krótki okres czasu medycynę w Lipsku, następnie przeniósł się na wydział prawa do Strassburga, uzbrojony w list polecający do Berneggera, znanego historyka, prawnika i teologa, jednego z wybitnych przedstawicieli tzw. „ruchu irenicznego“⁴.

W tym to czasie margrabia badeński, książę Christophen, dowódca sześciu pułków francuskich, zwrócił się do Czepki proponując mu miejsce ochmistrza i range

¹ Hans Heckel, *Geschichte der deutschen Literatur in Schlesien*, Wrocław 1929, t. 1, s. 181.

² Dzieła Czepki, znajdujące się w Dziale Rękopisów Bibl. Uniw. we Wrocławiu, mają następujące sygnatury: R 662, 2188, 2189, 2190, 2191, 2194, 2195, 2196, 3096, 3097, 3099.

³ Rodzina Czepków miała się w początkach XV w. przenieść z Polski na Morawy. Poeta twierdzi, że jednym z jego przodków był Jan Czapek, znany dowódca konnicy husyckiej. Na Śląsku osiedlił się dopiero w r. 1575 dziadek Daniela.

Suche die Geschichte dir
Aus Sarmatien herfür...
Und was soll ich weiter rechten?
Gar genug, dass einer hin
Draus zum Zischka wollte ziehn
Mit mehr als zehn tausend Knechten.

⁴ Irenicy (od gr. słowa pokój) to grupa ludzi, którzy głosili tolerancję religijną, dążąc do wzajemnego porozumienia i pokożenia kresu wojnie trzydziestoletniej. Inicjatorami tego ruchu byli wybitni uczeni i politycy: Jan Hottomann, Hugo Grotius, Bernegger, Venator, Gronovius i inni. Ich głównym atutem teoretycznym były księgi o kościele Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

kapitana. Mimo bardzo korzystnych warunków i perspektyw awansu Czepko odrzucił karierę wojskową i ukończył studia. W r. 1626 powrócił do Świdnicy. Ucisk jednak religijny i kłopoty osobiste zmusiły Czepkę w dwa lata później do jej ponownego opuszczenia⁵.

Przez dłuższy okres czasu pracował Czepko jako nauczyciel domowy na Górnym Śląsku. Sytuacja poety poprawiła się nieco, kiedy w r. 1632 przeniósł się do Dobroślawic niedaleko Koźła, należących do jego przyjaciela, barona Czigana ze Słupska⁶. Nie będąc przeciążony pracą wiele czasu poświęcał tam twórczości poetyckiej.

Po powrocie do Świdnicy w r. 1636 Czepko ożenił się z Katarzyną Heintze, córką znanego lekarza. Duży posąg żony umożliwił mu, mimo dotkliwych strat poniesionych w czasie wojny 30-letniej, prowadzenie życia niezależnego od łaski panów. Nie przyjmując przez długie lata żadnych urzędów, Czepko nie stronił jednak od życia politycznego i społecznego i ogłosił kilka pism politycznych i historycznych⁷, opracował projekt poprawy gospodarczej miast na Śląsku i występował ostro w obronie uciskanych protestantów, domagając się swobody religijnej.

Dla przeprowadzenia wśród współwyznawców zbiórki funduszy na budowę zboru świdnickiego udał się do północnych Niemiec i Skandynawii. W Sztokholmie był świadkiem uroczystości ślubnych Karola X.

W ostatnich latach swego życia Czepko został radcą piastowskiego księcia Krystiana i przeniósł się na jego dwór w Oleśnicy. W latach 1659 i 1660 z polecenia książąt piastowskich przystąpił do pracy nad zbadaniem i uruchomieniem kopalń w Złotym Stoku. Jak współczesne źródła podają, uległ on w czasie inspekcji szybów kopalni zatruciu gazami i zmarł 9 sierpnia 1660 r.⁸

Spuściznę literacką Czepki cechuje niezwykła wszechstronność. Oprócz licznych utworów poetyckich, politycznych i historycznych opracował on kilka rozpraw z dziedziny prawa, górnictwa i medycyny. Mimo to upłynęły trzy wieki, zanim się ukazały: wydany przez Wenera Milcha wybór dzieł Czepki i obszerna monografia poświęcona jego życiu i twórczości⁹. Zebrawszy skrzętnie w wieloletniej pracy wszelki dostępny materiał, Milch nie potrafił ocenić twórczości Daniela Czepki. Nie dostrzegł jej społecznych i politycznych wartości. Historie zaś literatury niemieckiej na ogół zaliczają Czepkę do mistyków.

⁵ W latach 1628/29 przystąpiono na Śląsku do przymusowego nawracania protestantów na katolicyzm. Opornych „przekonywali“ dragoni Liechtensteina.

⁶ Daniel Czepko podkreśla polskie pochodzenie Czigana:

Das bewährte Pohler Land
Stellte Schriften mir zu Hand,
Von den ältesten Sarmaten:
Allda würden ohn Vergehn
Auf den ersten Blättern stehn,
Euer Vorfahrn wehrte Taten.
Dieses unbesiegte Reich
Preiset ja durch vollen Streich
Die vortrefflichen Zigotten:
Ihre Dienste sucht der Neid
Weniger als sie die Zeit
Dieses Zeppter auszurotten.

⁷ M. in.: Vortrag oder Rede, darinnen von Ursachen der Verterbung und Aufrichtung der Städte gehandelt wird. (1648) R. 2196 Fragmente über Einquartierung in Schweidnitz und Contributionen. R. 2195.

⁸ Drei zeitgenössische Quellen zur Biographie Daniel Czepkos, Euphorion, Stuttgart 1929, t. 30, s. 257—281.

⁹ Werner Milch, Daniel v. Czepko, Geistliche Schriften, Wrocław 1930.

W. Milch, Daniel v. Czepko, Weltliche Dichtungen, Wrocław 1932.

W. Milch, Daniel von Czepko, Wrocław 1934.

Dziwny był jednak ów „mistycyzm“. Bóg i człowiek tworzą jedność, głosił Czepko, posuwając się nawet do twierdzenia, iż gdyby nie było człowieka, nie byłoby i Boga.

Gott macht mich nimmer gut, such ich ihn ausser mir:
 Schau dir nicht umb, dein Heil ist nirgend als in dir.
 Der wird nicht auferstehen, der vor nicht auferstanden,
 Der jüngste Tag ist itzt und nicht darnach vorhanden.
 Gott kann sich selbst als Gott, doch nicht als Gottheit lieben,
 Und darum wird er Mensch und ist doch Gott geblieben.
 Gott schafft die Seel, und sie schafft Gott im Gegensein,
 In dem er sie gebiert, will er geboren sein.

Nie należy się dziwić, że takie poglądy wywołały ostry sprzeciw u wrocławskiego cenzora, pastora Ananiasza Webera.

Po bliższym zapoznaniu się z twórczością Czepki okazuje się, że w tym tzw. „mystyku“ kryje się jeden z najbardziej postępowych poetów niemieckich tego okresu. Najgłębszy wyraz swoim poglądom społecznym i politycznym dał poeta w „Wierszach satyrycznych“¹⁰ i w „Corydonie“¹¹.

Poemat „Corydon i Phillis“ liczy ponad 9000 wierszy; powstał w r. 1636, uległ jednak później pewnej przeróbce, tak że jego ostateczna redakcja przypada na ostatnie lata wojny trzydziestoletniej. W swoich założeniach jest on typem poezji pasterskiej. Autor jednak przechodzi od idylli pasterskiej — zwłaszcza w księdze drugiej — do ostrej krytyki stosunków społecznych i politycznych panujących na Śląsku w czasie wojny trzydziestoletniej. W przedmowie podkreśla on autobiograficzne znaczenie swojej książki.

Również „Wiersze satyryczne“ Czepki, nie mogąc ukazać się drukiem, krążyły w odpisach wśród współczesnych. Na początku każdej z sześciu ksiąg autor zwracając się do czytelnika mówi o swojej twórczości. Piętnuje on tak licznych wtedy sprzedających panegirystów, których książki wprawdzie się chwali, lecz się ich nie czyta i nie należy się dziwić, że służą one w ostatecznym rezultacie dla moli za pokarm. Twórczość poety musi być bojowa, w satyrach nie wolno mu skąpić ani humoru, ani licznych kolców, bo dopiero wtedy będzie jego dzieło wiecznotrwale. Ci zaś, którzy się czują osobiście słowami poety dotknięci, niechaj się doszukują winy u siebie. Niechaj nie biegają do sędziego, bo to by się równało samooskarżeniu.

W obu tych dziełach Czepko wytyka wady i piętnuje niezwykle ostro stosunki dworskie, postępowanie bogatych mieszczan i kupców, wyzyskujących chłopą i wieś.

„Czy nie wiecie — pyta poeta — że po zaniku publicznych miejsc na przedstawienia i gry wszystkie larwy i maski przeszły na dwory wielkich panów?“ Każdy, kto by chciał się tutaj dostać, musi przed drzwiami złożyć szczerą, prawą i wiarę, tak jak się odkłada szablę i strzelbę zwiedzając zbrojownię. Wszędzie panuje kłamstwo i obłuda. Za purpurą, czerwoną od krwi ludzkiej, panowie starają się ukryć swoje podłe czyny. Obiecują ludziom palmy i gałązki oliwne, łaskę i wolność, ołtarze i kościoły, za którymi nie kryje się nic prócz zbroi i oręża, jarzma i kajdan, bereł i koron¹².

Czepko piętnuje nienawiść wyznaniową, którą się wykorzystuje dla zwiększenia wyzysku i ucisku. Pod płaszczykiem religii katolicy i protestanci dokonują rabunków i mordów. Złe się dzieje na świecie, odkąd to obowiązki apostołów spełniają brutalni landsknechci.

¹⁰ Satyrische Gedichte (in Auswahl), Weltliche Dichtungen, s. 361—413. Cały tekst zawiera rękopis R. 2188.

¹¹ Corydon u. Phillis, Weltliche Dichtungen, s. 1—303.

¹² Weltliche Dichtungen, s. 5.

Religio der allerschädlichste Deckmantel.
 An die evangelischen Krieger,
 Weil ihr die Prediger auf Predigtstühle stellt,
 Und unterdessen blos sucht unser Gut und Geld,
 Meint ihr, ihr bringt uns mit Spiessen und mit Stangen
 Das Evangelium, das ihr habt umgangen.
 Verzeiht es mir, weil ihr mit Donnern und mit Quälen,
 Die armen Leute wollt bis auf das Leben schelen,
 Und voller Raub und Mord erweitert eure Schätze,
 Dass ich es sagen darf: Ihr bringet das Gesetze¹³.

Poeta w mocnych słowach zwraca się przeciw wojnie, którą jedynie w swoim interesie prowadzą książęta, i oświadcza, że nie zaprzeda się im i nie będzie przelewał za nich krwi.

Fürsten mögen Kriege führen,
 Ich will, ob sie Drommeln rührn,
 Meine Haut doch nicht verkaufen:
 Dieses Tichters Handvoll Blut
 Darf sich umb des andern Gut
 Nicht bis in die Grube raufen¹⁴.

Tam, gdzie panowie prowadzą wojny, lud cierpi biedę. A wtedy ani ludzie, ani Bóg nie udzielają tym nędzarzom pomocy. W miastach na Śląsku, w czasie działań wojennych, cały ciężar zakwaterowania zdziczałych landsknechtów ponoszą biedni mieszcianie, w izbach dokonuje się rabunków i gwałtów, gdy tymczasem spokój w domach bogaczy trwa niezamącony. Małym nakłada się łańcuchy ze stali, podczas gdy wielcy noszą je ze złota.

Jeszcze okrutniej aniżeli w mieście grasują wojska po wsiach. Czepko opisuje szereg tortur, którymi męczą żołdacy nieszczęśliwych chłopów: począwszy od przypalania rozżarzoną żelazem aż do tzw. „szwedzkiego trunku“:

... Sehet der wird umbgerissen,
 Einer treibt durch Holz den Mund,
 Einer füllt ihm Jauch in Schlund,
 So vom Miste pflegt zu fliessen.
 Wenn die Pfütz in Därmen braust,
 Und durch Nas und Ohren saust,
 Springt der ein ihm auf den Magen:
 Also tritt nach einer Tür
 Diese Jauch aus vielen für,
 Draus sie wird mit Macht geschlagen.
 ... Jedes Glied beginnt zu zittern
 Ohren, Augen, Nas und Mund,
 Draus die Jauche springt, ist wund,
 Lunge, Hertze, Haut erzittern¹⁵.

Dziwna to wojna, w której ginie dużo więcej poddanych niżeli wrogów, w której podejmuje się więcej najazdów na bydło miejscowej ludności, niżeli na formacje nieprzyjacielskie. Zanim bowiem zginie w walce jeden landsknecht, umiera w męczarniach tysiąc bezbronnych ludzi. Wojna istnieje chyba tylko po to, by ludzi mordować, i to tych, którzy się do niej nie przyczynili. Ginie mianowicie lud, a nie panowie, którzy toczą wojnę.

Wie soll der Krieg bestehn, wenn jeder Tag und Nacht,
 Auf nichts, als Güter ist, auf nichts, als Geld bedacht:

¹³ *Ibidem*, s. 408.

¹⁴ *Ibidem*, s. 107.

¹⁵ *Ibidem*, s. 116–117.

Wo man die Völker führt nur armes Volk zu quälen,
 Nur auf und ab zu ziehn, nur Pferd und Küh' zu stehlen.
 Wie soll der Krieg bestehn? Wann man zu Felde zeucht,
 Und eh' ein Schuss geschicht, frisch vor dem Feinde fleucht:
 Wo man, ob gleich kein Stall, kein Bansam zu verschliessen,
 Der zu entlegen sei nichts will vom Feinde wissen.
 Wie soll der Krieg bestehn? wann man Gewehr und Schwert
 Auf Untertanen nur und nicht auf Feinde kehrt:
 Wo man gefangen nimmt, was da verlorn das Leben,
 Und diese töten will die alles hergegeben.
 Wie soll der Krieg bestehn? wann selbst ein Feldherr nicht,
 Dem Obersten darf traun, sie ihrer Knechte Pflicht:
 Wo auf dem Sammelplatz gesetzte Truppen rücken,
 Die (doch auf Beuten nicht) sie drauf nach Beuten schicken.
 Wie soll der Krieg bestehn? wann man was ihn ernährt,
 Was ihn erhält und führt, verurscht, verterbt, verheert:
 ... Wo man viel Meilen muss um unsre Gegend reisen,
 Eh' als man einen Pflug kan Wandersleuten weisen ...
 Ihr Herren, wo der Krieg soll lange so bestehn,
 So werdet ihr mit uns, befürcht ich, untergehn:
 Dann Herren ohne Land und Länder ohne Leute,
 Und Leut' ohn Haus und Hof sind solcher Kriege Beute¹⁶.

Czepko pragnie, tak jak cały lud, pokoju i wylicza warunki, na jakich powinien być zawarty. Pokój należy oprzeć na przyjaźni, która jest jego podstawą i gwarancją. Wtedy będą mogli wszyscy poważniejsi powrócić do swych domów. Wszelkiego rodzaju zadłużenia należy umorzyć. Dobra powinny pozostać w rękach tych, którzy je teraz zamieszkują. Czepko domaga się wolności wyznaniowej i swobody praktyk religijnych. Ludzi, którzy podlegają do wojny i się ją nienawidzą, należy wygnać. Podatkami nie wolno obciążać biednych i sieroty, a broń należy przekuć na kosy. — Wtedy dopiero pola wydadzą znów plony. Po wsiach wyrosną chłopcy jak grzyby po deszczu, a w mieście — nowi mieszkańcy. Wszyscy przystąpią do pokojowej odbudowy.

Ceres (Fruchtbarkeit) zöge wieder ein,
 Wo die wüsten Güter sein,
 Liess aus Waffen Sensen schmieden,
 Bei den Picken wie man kann,
 Und am Degen würde man
 Hühner braten, Fische sieden.
 Wie die Piltz im Busche, hier
 Wüchsen neue Bauern für,
 Neue Bürger in den Städten:
 Gras, das auf der Gasse steht
 Würde, wenn man fährt und geht,
 Von den Kindern eingetreten.

Niemand dürfte Wach aufführn,
 Und die wüste Drommel rührn:
 Niemand vor den Toren schantzen.
 Ja, wir könnten wie vorhin,
 Sicher auf die Kirmes ziehn,
 Wieder in dem Kretscham tanzen¹⁷.

Potępiając wyzysk wsi przez miasto, Czepko wytyka fałsz, próżność i obłudę junkrów i mieszczan. Rzuca gromy na ich zniewieściałość i modnisiostwo. Piętnuje

¹⁶ Weltliche Dichtungen, s. 389.

¹⁷ Weltliche Dichtungen, s. 68.

napady rabunkowe, których bezkarnie dokonują panowie ciesząc się ogólnym szacunkiem. Biednych zaś, którzy niezręcznie kradną, zakuwa się w kajdany.

Mimo ostrej krytyki panów i wyzyskiwaczy Czepko uznaje tradycyjne warstwy społeczne i ich hierarchię.

Ideąlem Czepki jest spokojne życie na wsi i praca na roli.

Seelig ist auf seiner Bahn,
Der im Dorfe leben kann,
Und darf seinen Pflug bestellen:
Dem der Schweiss der Arbeit Kind
Über sein Gesichte rinnt
Und kein Urteil pflegt zu fällen.
... Sein Gewerb, sein Herd und Krug,
Sind die Erden, ist der Pflug,
Damit kann er sich ernähren:
Keinen Heller zeucht er ein,
Den er nicht wo Städter sein
Redlich mag und darf verzehren...
... Er will, wenn ihm Volk gebricht,
Mit den Henkersbuben nicht
Recht und Freiheit unterdrücken...¹⁸

Pracy tej, która powinna być obowiązkiem i szczęściem człowieka, poświęca księgę trzecią „Corydona i Phillis“.

Twórczość Czepki, ukazująca nam w świetnie zaobserwowanych, realistycznych obrazach tragedię wojny trzydziestoletniej i jej następstwa, demaskująca żyjących z cudzej pracy władców i bogaczy, jest mimo częstych niekonsekwencji i sprzeczności ideologicznych jednym z nielicznych w tych czasach świadectw literackich walki o sprawiedliwość społeczną i pokój.

Z. KUBRAKIEWICZ i M. SZYROCKI

OSIEMNASTOWIECZNI ILUSTRATORZY POLSCY WE WROCŁAWIU

(Kartka z dziejów polskiej kultury artystycznej na Śląsku)

Wrocław w XVIII w. pomimo srogich i bezwzględnych rządów pruskich daleki był jednak od całkowitego zgermanizowania. Osiadła tu rodzima ludność polska stanowić musiała w ogólnym zaludnieniu miasta pokaźny odsetek¹. Posiadali bowiem Polacy wrocławscy szereg własnych szkółek polskich, w innych zaś szkołach — miejskich czy parafialnych — nauczano stale języka polskiego²; kilka kościołów katolickich, jeden ewangelicki z obsadą i stałymi kazaniami w języku polskim³, ga-

¹⁸ Weltliche Dichtungen, s. 197, 198, 199.

¹ W przeprowadzanych w XVIII w. spisach ludności na Śląsku przez władze austriackie, a później i pruskie, nie uwzględniano w zasadzie nigdy narodowości obywateli. Stąd też odczuwa się brak bliższych danych o ilości zamieszkujących w mieście Polakach. Ogólne zaś zaludnienie Wrocławia wahało się wg Zimmermanna, Beschreibung der Stadt Breslau... Brzeg 1794 t. XI, s. 309 — od 40.890 w 1710 do 54.917 mieszkańców w 1790 r. Obliczenia polskiej ludności na całym Śląsku podjął się w ostatnich latach XVIII stulecia — pierwszy bodajże — Jerzy Samuel Bańdtkle. Według jego obliczeń, nie kwestionowanych zresztą nigdy przez naukę niemiecką, mieszkać miało na Śląsku na przełomie XVIII i XIX w. ponad 700.000 Polaków, w tym „przynajmniej 100.000 ludu Polskiego znajduje się w dolnym Szląsku...”. Zob.: J. S. Bańdtkle, Wiadomości o języku polskim na Szląsku i o Polskich Szlązakach..., druk. w Mrówce Poznańskiej za 1821 rok.

² Zimmermann, o. c., s. 245, 254, 261, 263 oraz J. Bicki, Przepiski dla polskiej szkoly Wrocławskiej. Wrocław 1727.

³ Zimmermann, o. c., s. 226.